

VÖRÖS BOLDIZSÁR
Elismerés, elutasítás, megőrzés
Reagálások a Magyarországi Tanácsköztársaság propagandájára

Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság irányítói nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy eszméiket eljuttassák a lakosság legkülönbözőbb csoportjaihoz.¹ Az új rendszer egyik legfontosabb újságja, a Magyarországi Szocialista Párt reggeli hivatalos lapja, a Népszava május 1-jei számának A pártpropagandáról című cikkében Rabinovits József azt állította, hogy eddig, a diktatúra időszakáig még a vezetésre hivatott társadalmi csoport, „a magyarországi proletariátus nagyrészehez nem kerültek el a szocializmus tanai. [...] A kapitalista rendet megdöntöttük s az új termelési rendnek új emberei új produktumai lesznek. A lehetőségek ezer útja nyílt meg előttünk. Se anyagi, se erkölcsi akadály nincs immár annak, hogy minden proletárhoz eljuthasson a szocializmus igazsága. Hogy ez sikerüljön, a pártpropagandának intenzívnek, nagyarányúnak és öntudatosnak kell lennie.”² A rendszer fennállásának időszakában pedig csakugyan rendkívül intenzív propagandatevékenységet fejtettek ki a korabeli közvélemény-formálók: ennek során újságokat, röpiratokat, tananyagokat, plakátokat adtak ki, rendezvényeket szerveztek, dalokat terjesztettek, filmeket mutattak be³ – az ezekkel megcélzottak pedig, nyilvánvalóan nem függetlenül a diktatúra egészéhez való viszonyulásuktól, sokféleképpen reagálhattak ezekre.⁴

¹ A tanulmány szerzője a Magyarországi Tanácsköztársaság historiográfiájával Soós István Szekfű Gyula és Mályusz Elemér munkássága kapcsán foglalkozott, ld. *Soós István: Szekfű Gyula és Mályusz Elemér A vörös emigráció című műve.* In: A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. (Szerk. Ujváry Gábor.) Bp., 2011. (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 2.) 238–250.

² Rabinovits József: A pártpropagandáról. *Népszava*, 47 (1919) 104 (május 1.).

³ A korabeli szövegeket egykorú helyesírással adom közre, a kurzívázások azokban az eredeti kiemeléseknek felelnek meg.

⁴ A diktatúra propagandájáról újabban ld. *Szabó Viktor: A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája.* PhD-értekezés kézirat. Eger, 2016.

⁵ Vö. ehhez pl. Z. *Karvalics László: Nagy Háború és propaganda: a diskurzusfejlődés néhány iránya.* (Szabálytalan historiográfia.) In: *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban.* (Szerk. Ifj. Bertényi Iván–Boka László–Katona Anikó.) Bp., 2016. 46.; *Hajdu Tibor: A Tanácsköztársaság helye a magyar történelemben. Múltunk*, 39 (1994) 1–2. 16.

Előfordulhatott, hogy egy *propagandaeszköz a közreadói által elvárt hatást váltotta ki annál, akinek szánták* (ha esetleg csak rövid időre is). A Tanácsköztársaság rendszerét elutasító Ritoók Emma emlékirataiban ezt állította, Kónya Sándor „Te! sötétben bujkáló rémhírterjesztő ellenforradalmár *reszkess!*” feliratú, a nézőre mutató katonafigurát ábrázoló, a Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda Ügyosztálya által megjelentetett plakátjáról:⁵ „csakugyan megijedtem tőle: egy katona dühös mozdulattal kifelé mutat, egyenesen az emberre: Te sötétben bujkáló ellenforradalmár! – Egy pillanatig szivdobogást kaptam, – mégis ez jó plakát lehetett – persze hogy az vagyok! Aztán nevetek... és biztosan tudom, hogy egész Budapest így nevet magában befelé, hogy a plakát ujjal mutat rá és mégsem veszik észre – ti buták, hiszen mind, mind azok vagyunk, titkos ellenforradalmárok, azok még a ti embereitek is”.⁶ A visszaemlékezés szerint az első reakciót követő nevetés, az ahhoz kapcsolódó, sajátos hatástulajdonítást (tudniillik, hogy a főváros lakosságának egésze így viselkedik) tartalmazó gondolatmenettel pedig már a szerző nézetrendszerének megfelelően diktatúraellenes összefüggésbe illesztette a plakátot – ami nyilvánvalóan eltért a propagandaeszközt közreadók elvárásaitól.

Előfordulhatott, hogy *egyes propagandaelemek elismerést váltottak ki korabeli szemlélőjükből.* Lowetinszky János József, Pest vármegyének az új rendszerrel szemben számos kritikát megfogalmazó tisztviselője naplójában, egyebek mellett, ezeket írta az 1919. május 1-jei budapesti ünnepségről: „a csepeleiek lovassal nyitották meg a menetet s nagy szerüen voltak ellátva lobogókkal, gyermekeiket vörös díszítésű szekereken hozták, zenekaruk is volt mely nagyszerüen fujta az indulókat. [...] Az operaház izlésesen volt feldiszitve”.⁷

⁵ Ld. A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai. (Óá. Gábor Imréné.) Bp., 1969. 40.

⁶ Ld. Évek és emberek. Ritoók Emma visszaemlékezései. II. 1919 márc.–1919 vége. Ld. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár Fond 473. 6. d. Évek és emberek II. rész feliratú pallium, 52. A hagyaték e részének felhasználását jelen munkámhoz Ritoók Emma örökösei engedélyezték, amiért ezúton mondok köszönetet.

⁷ Ld. Lowetinszky János József naplóját: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény B 0910/209/1918–19. B. sz. n. A naplóíró rendszerkritikus megjegyzéseit ld. e kötetben!

Van példa arra is, hogy *egy propagandaalkotás a közösség felé sugárzott üzenetének legalább egy részét megértette a kortárs és azt, ha hozzá kapcsolódó fejtegetések nélkül is, rögzítette.* Így a diktatúrát elutasító Berzeviczy Albert május 1-jei naplófeljegyzésében a fővárosi ünnepség alkalmából átalakított ezredévi emlékműről, amelyet ekkor vörös drapériával vontak be, egy hatalmas vörös obeliszket építettek rá, valamint elhelyezték rajta Marx és két munkás szobrát,⁸ ezt írta: „A millenáris emléket valósággal begubózták, hogy semmi keresztény és magyar jelleg ne maradjon rajta.”⁹ – jól ismerve fel azt, hogy mit tagad az új kompozíció.

Am arra is sor kerülhetett, hogy *egy propagandaeszközt csak felületesen nézzen meg valaki és helytelenül azonosítva az ott látható jelképet, hibás felvetést fogalmazzon meg azzal kapcsolatban.* Az 1919. május 1-jei fővárosi ünnepségre Baross Gábor budapesti szobrát hatalmas vörös oszloppal takarták le, tetejére pedig ötágú vörös csillagot helyeztek el¹⁰ – azonban Lowetinszky április 28-ai naplóbejegyzése szerint „a Baross szobor feletti diadalkapun egy nagy vörös Mogen Dovid éktelekedik, nem tudom honnan vették ezt az ideát”.¹¹ Oszlop helyett diadalkapu említésének oka lehetett az, hogy a megfogalmazáskor a naplóíró befolyásolták nem sokkal korábbi élményei: április 24-énél ugyanis, egyebek mellett, ezt rögzítette: „diadalkapukat emelnek mindenfelé”,¹² de az is, hogy a szobort eltakaró dekoráció vázát diadalkapuénak tartotta. Szintén hibás az ötágú vörös csillag összetévesztése a hatágú Dávid-csillaggal (Magén Dávid)¹³ és így az ahhoz kapcsolódó problémafelvetés is.

Egy korabeli újságcikk arról informál, hogy *egy propagandaeszközt alkotójának formai megoldásai miatt utasítottak el azok, akiknek azt a közvélemény-formálók szánták.* Az Ember 1919. június 12-ei számában Sándor Lajos Nem ilyeneknek akarjuk látni a proletárt című írásában elitélő véleményt fogalmazott meg Pór Bertalan „Feleségeitekért Gyermekitekért Előre” plakátjáról,¹⁴ hibáztatta annak közreadóit és azt állította, hogy annak korántsem sikerült fellekesítenie a propagandával megcélzottakat: „Maradjunk csak meg Biró [Mihály] és mások munkásainál, amelyekhez nem kell magyarázat, hogy mit akarnak, amelytől nem arcfintorítással mennek el azok, akikhöz szólni lennének hivatva, amelyen nem röhög senki! Ha pedig Pór vagy mások nem hiszik, hogy

az emberek röhögnek a plakátjain, ha a propagandacsoport, amely ezektől a plakátoktól nem sajnálja a papírost, a festéket, a ragasztót, azt hiszi, hogy érnek valamit; akkor [...] Elég ha egy félóra megállanak e mesterművek előtt és végighallgatják azok véleményét, akiket modellül vélték fölhasználni, akiknek szánták. És ez a döntő! A többi szempontok: modernizmus, futurizmus, expressionizmus, kubizmus, meg más »izmus«, amely nevek alá gyűjtik örületes fantazmagóriák fületlen gombjaikat – marhaságok. Ők mondják a – proletárok.”¹⁵

Előfordulhatott viszont az is, hogy *egy propagandaeszközt azért bírált korabeli szemlélője, mert primitívnek találta a létrehozója által alkalmazott eljárások miatt.* A május 1-jei budapesti ünnepség alkalmából a dekorációk készítői a Gellért-hegyi vízesésnél, annak alsó részét eltakaró, hatalmas allegorikus képet helyeztek el, „Dolgozatosok és tettek a Paradicsom” felirattal. Az ábrázoláson kalapácsos, frígiai sapkás munkás, egy asszony és gyermekek vonulnak egy idilli táj felé, amelyben egy nagy fa (a Tudás Fája?) alatt szakállas, olvasó figura (Marx?) látható. A kép bal oldalán meztelen férfialak helyezkedik el, kezében lángpallossal. A jobb oldalon pedig egy másik, lángpallossal, meztelen férfialak sújt le a pénzszákkal menekülő burzsoá figurájára.¹⁶ A képről Lowetinszky így írt május 1-jei naplóbejegyzésében: „egy ostoba mázoló akarta vélünk érthetővé tenni a paradicsomot”.¹⁷

Ugyancsak a tisztviselő naplójában figyelhető meg az a reagálás, hogy *egy propagandaeszközöknek a rendszer közvélemény-formálóiétól nyilvánvalóan eltérő értelmezéseket adott és ezeket gúnyosan a fennálló viszonyok bírálatához használta fel.* A május 1-jei fővárosi ünnepségre készülve a dekorátorok eltakarták Werbőczy István szobrát a Kígyó téren¹⁸ és Baross Gáborét a Keleti pályaudvarnál¹⁹ – a munkálatok kapcsán pedig Lowetinszky ezeket vetette papírra április 24-énél: „a jó öreg Werbőczyt egy állvány mögé bujtatták örülhet az öreg jogász, hogy nem látja ezt a sok jogtalanságot, Baross Gabit detto, a munka vaskezü embere meg örülhet, hogy nem látja ezt a sok dologtalan herét lézengeni.”²⁰ *Ilyen eljárás azt is eredményezhette, hogy a hatalom propagandaeszköze új jelentést kapva egy ekkor terjedő rendszerellenes vicc elemévé vált.* Szintén a budapesti május 1-jei ünnepség alkalmából a diktatúra világszemléletének terjesztői a Köröndön Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, Bocskai István és Pálffy János szobrát hatalmas vörös földgömbökkel takarták le.²¹ Egy visszaemlékezés szerint már 1919. május legelején született élc e dekorációról: „Az elfojtott pesti humor szerint ezek

⁸ Ld. erről: *Vörös Boldizsár*: „A múltat végképp eltörölni”? Történelmi szemlélyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. Bp., 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 33.) 91–92., XXVI.

⁹ *Berzeviczy Albert*: A bolsevizmus uralma alatt Budapesten. Naplójegyzetek. In: A bolsevizmus Magyarországon. (Szerk. Gratz Gusztáv.) Bp., 1921. 764.

¹⁰ Ld. erről: *Vörös B.*: „A múltat” i. m. 92., XXVII. Az emlékmű átalakításáról ld. A Keleti pályaudvar előtt a Baross-téren. *Vasárnapi Ujság*, 66 (1919) 18 (május 4.) 205.

¹¹ *Lowetinszky J. J.*: i. m. sz. n.

¹² Uo. sz. n.

¹³ Ld. erről pl. Magén Dávid. In: Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. XIII. k. Lovas–Mons. Bp., 1915. 118.

¹⁴ Ld. A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai i. m. 45.

¹⁵ *Sándor Lajos*: Nem ilyeneknek akarjuk látni a proletárt. *Az Ember*, 2 (1919) 32. (június 12.) 17–18.

¹⁶ Ld. erről: *Vörös B.*: „A múltat” i. m. 89., XVII–XVIII.

¹⁷ *Lowetinszky J. J.*: i. m. sz. n.

¹⁸ *Vörös B.*: „A múltat” i. m. 89., XX., az emlékmű eltakarásáról ld. *Siklós András*: Magyarország 1918 / 1919. Események / képek / dokumentumok. H. n., 1978. 341., a szoborról újabban még: *Ifj. Bertényi Iván*: Állt 37 évet. Werbőczy István budapesti szobra. *Történelmi Szemle*, 56 (2014) 203–230.

¹⁹ Ld. erről e tanulmány 10. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt!

²⁰ *Lowetinszky J. J.*: i. m. sz. n.

²¹ Ld. ezekről: *Siklós A.*: i. m. 342., 349., 350.; *Vörös B.*: „A múltat” i. m. 91.

a népbiztosok szobrai: vörös hólyagok.”²² A Tanácsköztársaság bukása után nem sokkal megjelent, „kommunista vicc”-eket tartalmazó összeállításban pedig a következő szöveg olvasható: „Május elsején, délután az ünnepségről megy haza Budapest népe. Azt kérdi az egyik burzsoa a másiktól:

– Láttad a Kun Béla meg a Szamuelli szobrát? Micsoda sikerült két szobor volt!

– Nem láttam! Melyik volt az? Hol álltak?

– Hát az a két veres hólyag a Köröndön... feleli a másik, a Köröndön felállított két óriási vörös gömbre célozva.”²³

Van példa arra is, hogy egy kortárs vitába szállt a hatalom propagandaeszközével és az abban közreadott állításokat igyekezett megcáfolni – még ha csak nem a széles nyilvánosságának szánt naplófeljegyzéseiben is. A Szocialista–Kommunista Munkások Magyarországi Pártja reggeli hivatalos lapja, a Népszava 1919. július 31-ei számának Petőfi Sándor című, a költő halálának 70. évfordulója alkalmából megjelent cikke a diktatúra elődjeként állította be a méltatottat, aki „a reménytelenség vaksötét éjszakájában is az Internacionálé csillagát látta”, „az eljövendő világszabadságról énekelt”, továbbá: 1919 nyarán „Magyarországon is a Petőfi-álmodta világszabadság piros zászlója leng”.²⁴ Ezekkel az értékelésekkel szemben fogalmazott meg ellenvéleményeket Révay Mór Jánosné, a Révai Testvérek könyvkiadó megteremtőjének a Tanácsköztársaság rendszerét általában is elutasító felelőse július 31-ei naplóbejegyzésében: „Valósággal blaszfémia-nak tartom, hogy ezek a minden hazafias érzést megtagadó, hazát nem ismerő nemzetközies merik a mi Petőfinket, ezt a lobogó nemzeti érzésű poétát, aki nemcsak költeményeiben hagyta reánk az ő nagy és mély hazafias érzésének gyönyörű dokumentumait, hanem életét és véréét fel is áldozta a harc-téren – hazájáért, ezek merik őt és az ő nagy nevét saját cél-jaikra felhasználni, az ő nimbuszát maguk és vörös hitvallásuk számára kisajátítani!

Ez a cselekedetük is egyike az ő világszalásáiknak, a nai-vak, a tudatlanok félrevezetésének. Mert ők époly jól tudják, mint mi, hogy ha Petőfi meg is énekelte a »világszabadságot«, azért nem volt még lángolóbb lelkű hazafi ónála. Senki iga-zabb, mélyebb érzésű, valódi hazafiaságtól telített költemé-nyeket nem írt, mint ő.

És most, halálának hetvenedik évfordulóját felhasználják arra, hogy ünnepeljék és a magukénak nyilvánítsák. A gyö-nyörű Internacionálé, – a nemzetközi világszalás szekere elé fogják.

Szegény Petőfi! Hogy hol nyugszik, hogy hol porladnak csontjai, azt mi nem tudjuk. De ha ő azt tudná, hogy kik sa-játítják ki az ő nevét, kik vallják őt magukénak, kik nevezik őt prófétájuknak, – akkor bizonyára még a sírban sem lenne pihenése, még ott sem találna nyugodalmat...”²⁵

Megtörténhetett azonban az is, hogy egy *propagandaesz-közt valaki nyilvánosan megbíráljon, helytelenítve alkotóinak eljárását* (még ha esetleg téves információ alapján is). A buda-pesti Marx laktanyában 1919. június 15-én leplezték le a gon-dolkodó emléktábláját, amelyen legfelül a „Világ proletárjai egyesüljetek!” felszólítás olvasható, alatta Marx portréja lát-ható, amely alatt pedig e feliratok: „MARX LAKTANYA / A győzelmes proletár forradalom emlékére / Budapest 1919 évi márczius hó 21-én”. Legalulra a következő két sor került: „Vagy elpusztulunk mind az utolsó szálíg / Vagy ez a mi hitünk valóságra válik”²⁶ – amelyek Ady Fölszállott a páva című verse „Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálíg, / Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.” részletének átírása. Ennek megfelelően az emléktáblán nem tüntettek fel szer-zőt e soroknál. Viszont amikor a Népszava június 17-ei szá-mában tudósítás jelent meg az emléktábla ünnepélyes lelep-léséről, abban az áll, hogy „A tábla alsó végén *Ady-idézet*” van és a cikkíró itt közölte is e két sort.²⁷ Ezt a beszámolót idézve és anélkül, hogy az emléktáblát a Marx laktanyában megnézte volna, a Vágóhíd július 1-jei számának egyik szer-zője Marx és Ady című írásában kijelentette: „Ez az Ady-idé-zet meg van hamisítva. A két sor Ady egyik versében (*»Fel-szállott a páva«*) így hangzik:

»Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálíg.

Vagy ez a mi hitünk valóságra válik...«

Értjük az óvatos elméket, akik nem merték kiírni ezt a két sort a rövid eszűekre való tekintettel, dehát meghamisítani még akkor sem szabad egy Ady-verset, ha erre ilyen ok van. Tessék a tábla alá valami mást írni, vagy ha ragaszkodnak Ady-vershez, tessék azt hamisítatlanul odavésztetni úgy, ahogy Ady írta. Van az olyan jó forradalmi sor, mint az a másik, amit helyette kiizzadtak.”²⁸

Maradt az utókorra olyan forrás, amelyik megengedi azt a feltételezést, hogy *létrehozójának (létrehozóinak?) érdeklődé-sét határozottan felkeltette a Tanácsköztársaság közvélemény-formálóinak propagandatevékenysége és annak különféle anya-gait, mozzanatait nemcsak megörökítette (megörökítették?), hanem az ezekről készült képeket gondosan meg is őrizte (őriz-ték?): amatőrfotókat egy kis albumban.*²⁹ A diktatúra pro-

²² Hollós József: Egy orvos élete. New York, N. Y., 1944. 206. Ld. még: Révai József: A revolúciótól az evolúcióig (visszaemlékezés 1918/1919-re). 1920/1925. In: A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság. (Bev. Szakál Ádám SchP, sajtó alá rend. Koltai András.) Bp., 2013. (Magyarország pia-rista múltjából 7.) 171.

²³ Aiglon: Viccekben él a szovjet! A legjobb 120 kommunista vicc. Bp., [1919.] 2. Ld. még: A proletárdiktatúra humora. Gyenge a szovjet, urak! *Borsszem Jankó*, 52 (1919) 28 (augusztus 31.) 6., továbbá: *Vörös Boldizsár*: „Az állatkert lakói is összegyűltek, hogy érdekeik képviselőre bizalmat válasz-sanak”. A Magyarországi Tanácsköztársaság emléke a diktatúra bukása után közzétett viccekben. *Aetas*, 21 (2006) 2–3. 194–195.

²⁴ Petőfi Sándor. *Népszava*, 47 (1919) 181 (július 31.) 5–6.

²⁵ 1918 november 1–1919 augusztus 7. Révay M. Jánosné naplója. [Bp., 1936?] 447–448.

²⁶ Az emléktábláról fénykép: A Marx-laktanyában leplezett emléktábla. Csillag István szobrász műve. *Az Érdekes Ujság*, 7 (1919) 25 (június 26.) 3.

²⁷ Emléktáblaleplezés a Marx-laktanyában. *Népszava*, 47 (1919) 143 (június 17.) 8.

²⁸ Marx és Ady. *Vágóhíd*, 2 (1919) 27 (július 1.) 15.

²⁹ Az album Földvári Zoltán tulajdonában van, aki lehetővé tette számomra annak tanulmányozását. Az összeállításra Katona Anikó hívta fel a figyel-memet, vizsgálataimat Albert Ádám segítette: mindhármuknak ezúton mondok köszönetet. Az albumból képeket ld. <https://www.foldvaribooks.com/pages/books/418/photo-album-of-the-1919-may-day-celebration-in-the-hungarian-soviet-republic> (utolsó hozzáférés: 2017. március 1.). Albert Ádám szerint e felvételeket Péchy László mérnök készítette – ám ennél több

pagandájára utal már az album kötésének vörös színe is. Az összeállításban 24 oldalon, oldalanként 2, tehát 48 fénykép kapott helyet. E 48 képből 40: a sorozat 5/6-a a rendszer propagandájának valamelyik jelenségét örökíti meg, vagyis a propaganda tekinthető az album tulajdonképpeni témájának. A 40 képből plakátokat mutat be 22; nem plakát típusú utcai dekorációkat (így, egyebek mellett a május 1-jei budapesti ünnepség alkalmából készített szobrokat) 11; felvonulokat, tömeget 10 (3 képen nem plakát típusú utcai dekoráció és tömeg együtt látható). A tárgyválasztások gyakorisága jól mutatja, hogy az összeállítás megalkotójának (megalkotóinak?) érdeklődését leginkább a korabeli plakátok vonzották magukra: a propaganda témájú felvételek több mint fele ezeket ábrázolja. Azt pedig, hogy a látott plakátok közül melyeket találta (találták?) a leginkább figyelemre méltóknak, az jelzi: melyik hány képen látható kulcsfontosságú látványelemként. Így a „Proletár kezét vagy antantkorbácsot?” feliratú plakát³⁰ 4 foton; Biró Mihály „1919 május 1.” plakátja³¹ 3 fényképen (ezek közül kettőn csak ez az alkotás látható jelentősként); a „Te! sötétben bujkáló...” feliratú falragasz³² szintén 3 képen (ezek közül egyen csak ez örökített meg); Uitz Béla „Vörös katonák előre!” feliratú alkotása³³ is 3 foton (de egyiken sem a legjelentősebb képrészletként). Az album ekként, a történetére vonatkozó információk hiányában is jól mutatja, hogy készítője (készítői?) milyen mértékben találta (találták?) érdekesnek és ezért megörökítendőnek a diktatúra propagandáját, illetve annak egyes jelenségeit.

Az eddig ismertetett esetekben egymástól igencsak eltérő viszonyulásokat lehetett megfigyelni – ugyanakkor közös bennük az, hogy a reagáló személyek *nem változtattak* azon a propagandaeszközön, amelyik valamiképpen hatott rájuk. Van példa azonban arra is, hogy *sor került egy fontos propagandaeszköz átalakítására és az így került forgalomba egy közösségben*. Révai József, a budapesti piarista gimnázium tanára beillesztette visszaemlékezésébe a Diák internacionálé szövegét. Ez, szerinte „Rogátsy szerzeménye” volt és a diákok dúdolgatták is 1919 májusában: „Fel, fel! ti rabjai a könyvnek! / Fel, fel te elnyomott diák! / A bliccelés napjai jönnek: / Tanulásnak vége már. / A szekundát végképp eltörölni / Tanulóhad, indulj velünk! / Tanárok hatalmát megtörni! / Mi többé már nem felelünk. / Ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát / És csak mi fogunk ülni fönn a katedrán. / Ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát! / És kabarévá tesszük holnap az

iskolát!”³⁴ Az eredeti mű³⁵ meglehetősen jó ismeretéről tanúskodó, jól is énekelhető dal dúdolásával a diákok kétféleképpen is szembehelyezkedtek a rendszerrel: egyrészt az eredetileg komoly tartalommal bíró szöveg humorossá átalakításával, másrészt a Tanácsköztársaság értékrendje egyik kulcsfontosságú elemének: a tanulásnak az elutasításával.

Van azonban példa arra is, hogy *a diktatúra propagandaeszközeit valaki megsemmisítette*: ezt cselekedte gróf Károlyi György, amikor 1919 márciusában, nem sokkal a Tanácsköztársaság létrejötte után levakarta a falakról annak plakátjait. Március végén letartóztatták, a gyűjtőfogházban pedig, nyilvánvalóan a büntetéstől tartva – a Vörös Ujság őt meglátogató tudósítójának cikke szerint – igyekezett elbogatellizálni tetteit: „Semmi ellenforradalomban nem volt részem. Én nem voltam *komoly* ellenforradalmár. Az, hogy plakátokat vakartam le a falról, az *gyerekesség volt*.”³⁶

A bemutatott esetek sorozata önmagán túlmutatóan, általánosabb érvennyel is jól szemlélteti, hogy egy politikai rendszer propagandája mennyire sokféle reakciót válthat ki a kortársakból. Lowetinszkynek a budapesti május 1-jei ünnepség egyes részletei kapcsán megfogalmazott értékelései pedig azt jelzik, hogy valaki gyakorlatilag egy alkalommal egymástól eltérően is reagálhat a propaganda különféle jelenségeire.³⁷ Mindezek nyomán megfogalmazható az a feltevés, hogy egy az életviszonyokat radikálisan átalakítani kívánó politikai rendszer (amilyen a Magyarországi Tanácsköztársaság is volt³⁸), célkitűzéseivel összefüggésben nagyon is intenzív propagandája, e jellegzetessége miatt igen jól hasznosítható a kortársi reakciók sokféleségének tanulmányozásához: az akkori magyar társadalom valamennyi csoportját érintő változtatások és az ezek elfogadtatása érdekében történő befolyásolás ugyanis határozott véleményeket váltott ki többekből. Ám, mindezekon túl, a lehetséges reagálások egymástól eltérő voltának figyelembevétele hasznosítható más, nem ennyire forradalmi-diktatórikus politikai rendszerek eszméinek, a közvélemény-formálóik által alkalmazott tömegkommunikációs eljárásoknak a vizsgálatainál is. Ritoók Emma és Sándor Lajos idézett szövegei pedig jól szemléltetik a különbséget abban,

információhoz az album keletkezésére vonatkozóan nem tudtam hozzájutni. A gyűjteményben a képekhez nem kapcsolódnak szövegek sem. Kérdés az is, hogy a fényképész (fényképészek?) rendezte-e (rendezték-e?) az albumba a képeket vagy más (mások)? Az összeállítás esetében tehát még további kutatásokra van szükség.

³⁰ Ld. A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai i. m. 29.

³¹ Uo. 13.

³² Ld. erről e tanulmány 5. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt!

³³ Ld. A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai i. m. 38.

³⁴ Ld. Révai J.: i. m. 175. A visszaemlékezés szerzője által említett „Rogátsy” vezetéknev valószínűleg Rogátsy Guidóé, aki az 1917–1918-as tanévben még a VII. osztály tanulója volt. Ekkori érdemjegyei alapján Rogátsy Guido nem tartozott a jó tanulók közé, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1919-ben „tanulássalenes” dalt alkosson. Ld. ehhez még: A kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumának értesítője az 1917–1918. iskolaévről. Bp., 1918. 55–56.

³⁵ Korabeli kiadását ld. pl. Az új Internationale. *Vörös Ujság*, 2 (1919) 43 (március 30.) 7.

³⁶ Látogatás egy fekete grófnál. *Vörös Ujság*, 2 (1919) 43 (március 30.) 3.

³⁷ Ld. ehhez e tanulmány 7. és 17. jegyzeteit és a hozzájuk kapcsolódó főszöveg-részeket!

³⁸ Ld. ehhez újabban: *Vörös Boldizsár*: „Új, boldogabb korszak következik reánk”: Utópisztikus jövőelképzelések a Magyarországi Tanácsköztársaságban. In: Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére. (Szerk. Horváth Zita–Rada János.) Miskolc, 2017. 293–303.

hogy miként értékelhetőek egy-egy kisebb vagy nagyobb társadalmi csoport reagálásai a propagandára. Visszaemlékezésében az író úgy állította, hogy „biztosan” tudta: „egész Budapest” úgy viselkedik mint ő,³⁹ ami nyilvánvalóan sem a diktatúra idején, sem az emlékirat keletkezésekor nem volt számára ellenőrizhető, így kijelentése mindenképpen hatástulajdonításnak tekinthető. Sándor Lajos az általa leírt eseményekkel gyakorlatilag azonos időben közzétett cikkében viszont konkrét tapasztalatokat említett és jelezte, hogy ezek ellenőrizhetők („Elég ha egy félóra megállanak a mesterművek előtt és végighallgatják azok véleményét, [...] akiknek szánták”⁴⁰). Egy-egy eszme vagy propaganda-

eszköz hatása túlértékelésének, a hatástulajdonításnak, az általánosításoknak az elkerülése pedig szintén nem csak a Magyarországi Tanácsköztársaság történetének kutatásánál fontos. Ezekkel kapcsolatban talán nem felesleges idézni Sinkó Ervin dokumentumértékű kulcsregénye,⁴¹ az Optimisták azon részletét, amely az 1919-es diktatúra létrejöttékor, első plakátjainak közzétételékor játszódik: „Hát nem olvasta” – mondta az egyik forradalmár a „Mindenkihez!” megszólítással kezdődő plakát kiragasztójának. „Hallja az úr – nevetett a városi munkás – 1914 óta több plakátot ragasztottam, mint ahány szál hajam van. Hát csak nem gondolja, hogy majd még el is olvasom?”⁴²

³⁹ Ld. ehhez e tanulmány 6. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt!

⁴⁰ Ld. ehhez e tanulmány 15. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt!

⁴¹ Ld. ehhez: *Sinkó Ervin: Egy regény regénye*. Moszkvai naplójegyzetek (1935–1937). Újvidék, 1985. (Sinkó Ervin művei) 133–134., 170., továbbá Sinkó Ervin levelét Komlós Aladárnak, 1966. március 18. Közli: *Komlós Aladár: Vereckétől Dévényig*. Bp., 1972. 367–369.

⁴² *Sinkó Ervin: Optimisták*. Történelmi regény 1918/19-ből. II. k. Novi Sad, 1965. 239.